

Ілліна

Ольга Володимирівна

*кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри соціальної
педагогіки та педагогічної
майстерності*

**Формування професійних умінь
майбутніх учителів у процесі
моделювання організаторської
педагогічної діяльності**

У сучасних умовах відродження національної системи освіти, реформи школи суверенної України, реалізації „Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті” особливого значення набувають проблеми професійної підготовки майбутнього педагога. Одним із основних шляхів реформування освіти є підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного й загальнокультурного рівня. Професійно зорієнтована вища педагогічна освіта – найбільш ефективний засіб формування особистості вчителя, його підготовки до майбутньої професійної педагогічної діяльності.

Методологічно-теоретичні аспекти професійно-педагогічної підготовки вчителів окреслені в працях О.А.Абдуліної, А.М.Алексюка, В.І.Бондаря, І.А.Зязюна, Н.В.Кузьміної, О.Г.Мороза, В.А.Семіченко, Л.О.Хомич, М.І.Шкіля, О.І.Щербакова, М.Д.Ярмаченка та ін.

Серед вітчизняних досліджень щодо специфіки професійних педагогічних умінь і особливостей їх формування можна виділити ряд напрямків: оволодіння загальнопедагогічними вміннями (А.М.Москаленко, Є.А.Наumenко, С.І.Ніколаєнко, Л.Ф.Спірін), розвиток стильових особливостей діяльності вчителя й формування індивідуального стилю діяльності студентів (О.Л.Журавльов, Л.І.Захарова, Е.О.Климов, Г.М.Мешко), формування професійної спрямованості й готовності до праці в майбутніх учителів (Р.П.Мільруд, Є.А.Наumenко, А.С.Тарнавська).

Результати досліджень процесу формування педагогічних

умінь учителя-вихователя розкриваються в роботах Ю.П.Азарова, А.П.Анісімової, Е.П.Белозерцева, А.М.Бойко, С.С.Вітвицької, О.А.Дубасенюк, С.Б.Єлканова, А.В.Іванченка, А.Й.Капської, Л.Ф.Спіріна, І.О.Синиці, Н.М.Тарасевич. Дидактичні вміння майбутніх учителів стали предметом дослідження Н.Ф.Білокур, В.І.Бондаря, Я.І.Бурлаки, О.І.Бульвінської, Г.А.Кригініної.

Результати аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури із підготовки вчителя до професійної діяльності свідчать, що, визначаючи функціональний зміст педагогічної діяльності, більшість дослідників виділяє організаторську діяльність як її важливу складову, але уміння, необхідні для організаторської педагогічної діяльності, включаються дослідниками в більш широке коло професійних умінь, пов'язаних із поняттями „педагогічна майстерність”, „педагогічна техніка” й іншими. Як самостійну проблему її майже не розглядають. Отже, в педагогічній науці накопичено певний досвід дослідження організаторської роботи, але сам процес підготовки педагога до організаторської діяльності достатньою мірою ще не розроблено.

Попередньо проведене нами дослідження вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності, молодих учителів-випускників педвузу показало недостатній рівень їх розвитку.

Найвірогідніше, що ефективність формування в майбутніх учителів умінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності, зростає за умови застосування в процесі вивчення педагогічних дисциплін системи навчальних завдань, які моделюють технологію продуктивної організаторської діяльності. Формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності також буде ефективнішим за таких умов:

- вироблення стійкої мотивації організаторської діяльності майбутніх педагогів;
- чіткого розуміння ними сутності організаторської педагогічної діяльності;
- залучення студентів до діяльності, що вимагає застосування цих умінь у рамках відповідним чином організованих навчальних занять;
- ефективного поєднання різноманітних активних форм і

методів навчальної та практичної діяльності.

Загальна методологія нашого дослідження ґрунтується на системному підході до цілісних педагогічних процесів і явищ, спирається на наукові положення про роль діяльності у формуванні особистості, основні положення Законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту", Концепції виховання дітей і молоді у національній системі освіти, Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті. Методологічну й теоретичну основу дослідження становлять загальнофілософські положення про розвиток особистості, про взаємозв'язок і зумовленість соціальних явищ. У межах особистісно-діяльнісного й задачного підходів розглядалися структурні, технологічні, аксеологічні аспекти організаторської діяльності вчителя, розроблялася типологія організаторських задач і технологія формування професійних умінь у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності.

Теоретичною основою роботи стали психолого-педагогічні дослідження різних напрямів, представлені І.Бехом, І.Зязюном, О.Савченко (теорія особистісно-діяльнісного підходу в освіті й вихованні учнів загальноосвітніх шкіл та студентської молоді), В.П.Беспалько, М.О.Даниловим, В.М.Малініним (концепція системного підходу), Н.В.Кузьміною (теорія професійної педагогічної діяльності), Б.Г.Ананьева (психолого-педагогічна концепція, орієнтована на вивчення людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності) та інші. Нами:

- вперше обґрунтовано сутність та структуру педагогічних умінь майбутніх учителів, що формуються у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності, визначено критерії та рівні сформованості зазначених педагогічних умінь у студентів;

- вдосконалено методику діагностики й вивчення рівнів формування професійних умінь майбутніх учителів, необхідних для організаторської педагогічної діяльності;

- подальшого розвитку й наукового обґрунтування набула технологія формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності.

Базою дослідження стали Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Сумський

державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Національний педагогічний університет імені М.Драгоманова. Було охоплено різними видами дослідження 806 студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 270 директорів і вчителів шкіл міста Житомира й Житомирської області.

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалась методологічним обґрунтуванням його вихідних положень, об'єктивним, логічним аналізом теоретичного й емпіричного матеріалу, використанням методів адекватних об'єкту, предмету, меті й завданням дослідження, довготривалістю дослідження, що дало змогу поряд із теоретичним аналізом проблеми реалізувати її практичне застосування у формуючому експерименті, репрезентативністю вибірки для експериментальної роботи, статистичним аналізом отриманих результатів, позитивними наслідками щодо їх впровадження.

Виходячи з об'єктивних закономірностей соціально-педагогічного, економічного й культурного розвитку суспільства, розвитку школи як важливого соціального інституту, специфіки предмету дослідження можна виділити такі типи суб'єкт-об'єктних відносин у процесі організаторської діяльності вчителя: відносини відтворення, виконання й покори, виконання з елементами творчої діяльності, відносини творчої взаємодії (перехід від суб'єкт-об'єктних відносин до суб'єкт-суб'єктних).

Результатом аналізу психолого-педагогічної літератури стало виділення в історії вітчизняної педагогічної думки періодів за підходом до вивчення й формування умінь, необхідних учителю для успішної організаторської педагогічної діяльності.

I період – 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. – період вивчення організаторської діяльності у зв'язку з питанням лідерів у колективі.

II період – 40-ві – 50-ті роки ХХ ст. – відхід від вивчення даної проблеми у зв'язку з авторитарним впливом на особистість.

III період – 1960 – 1989р.р. – період цілеспрямованого вивчення проблем організаторської діяльності й формування необхідних педагогічних умінь колективістської орієнтації.

IV період – з 90-тих років ХХ ст. – перехід до творчої взаємодії в організаторській педагогічній діяльності, її особистісної зорієнтованості й формування необхідних для неї

організаторських педагогічних умінь; розгляд організаторської діяльності в контексті соціальної психології, психології управління, менеджменту.

Результати аналізу сучасної психолого-педагогічної літератури дозволили виділити положення, що характеризують уміння, необхідні для організаторської педагогічної діяльності:

- в основі вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності, лежать знання й творчий підхід вчителя до роботи;

- ці вміння тісно пов'язані з організаторською педагогічною діяльністю;

- уміння, необхідні для організаторської педагогічної діяльності, являють собою дуже складне утворення, сукупність більш елементарних умінь, динамічну систему впливів, об'єднаних загальною метою;

- всі дії, пов'язані з педагогічною організаторською діяльністю, повинні бути підпорядковані певним завданням і виконуватися в чіткій логічній послідовності з урахуванням конкретної педагогічної ситуації.

Враховуючи зазначене вище, вміння, необхідні для організаторської педагогічної діяльності, були визначені, як цілеспрямована, динамічна система усвідомлених дій педагога, спрямована на організацію діяльності учнів, батьків тощо, яка ґрунтується на специфічних властивостях його особистості й необхідних для цього знаннях.

Виходячи з того, що предметом нашого дослідження є зміст, форми і методи формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності при вивченні педагогіки, це формування розглядається як процес цілеспрямованого становлення й удосконалення вище означених професійних умінь.

Структурування вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності за функціями цієї діяльності і виділення аналітичного, проєктивно-цільового, орієнтаційно-пошукового, операційно-процесуального і контрольного-оціночного компонентів, відповідає визначеним етапам організаторської педагогічної діяльності і відображає її процесуальний, кільцевий характер.

Розробка технології формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності, проводилася на основі попередньо побудованої моделі, яка включає в себе цільовий, мотиваційний, змістовний, процесуальний і оцінно-результативний компоненти.

Під час дослідження виявлено основні принципи технології формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності: цілісність (структурна й змістова) процесу формування цих педагогічних умінь студентів, демократизація процесу формування професійних умінь, зв'язок із майбутньою педагогічною діяльністю, систематичність і послідовність розвитку професійних умінь студентів, гармонійне поєднання індивідуального й колективного в процесі формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності, принцип свідомості й активної творчості студентів, прагнення до професійного вдосконалення, комплексний підхід до формування педагогічних умінь.

Визначення логічної схеми запропонованої технології, яка складається з взаємопов'язаних блоків і встановлення взаємозв'язку між цими блоками, забезпечило послідовність, систематичність і логічність процесу формування професійних умінь.

У процесі розробки технології формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності було встановлено особливості організаторської діяльності вчителів із різним рівнем педагогічної майстерності, описано послідовність впровадження технології формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності, проаналізовано динаміку формування вмінь майбутніх вчителів, необхідних для організаторської педагогічної діяльності, оцінено ефективність запропонованої технології.

Здійснений аналіз організаторської діяльності вчителів з різним рівнем педагогічної майстерності дозволив представити схеми непродуктивної й продуктивної організаторської педагогічної діяльності, виділити особливості вищих рівнів діяльності, як еталону, на досягнення якого слід спрямовувати свої

зусилля при формуванні професійних умінь майбутніх учителів, необхідних для організаторської педагогічної діяльності.

Для визначення рівнів сформованості вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності, у майбутніх учителів застосовані такі критерії: мотивація організаторської діяльності, тип вирішення організаторських педагогічних задач, оптимальність технологічних дій та об'єктивні й суб'єктивні утруднення при виконанні завдань, які моделюють технологію продуктивної організаторської діяльності. Виявлено репродуктивний, локально-моделюючий і творчий рівні сформованості вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності.

Розгортання моделі навчального циклу на технологічному рівні відбувається відповідно до логіки переходу від педагогічної теорії до практики, від навчальної діяльності – до квазіпрофесійної і навчально-професійної діяльності, що зумовлює послідовність і взаємозв'язок етапів навчального циклу.

Створено й запроваджено програму поетапного формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності на заняттях з педагогіки. При вивченні курсу педагогіки реалізуються початковий, теоретико-мотиваційний, основний і практично-творчий етапи. Основу виробленої технології становить постійний процес цілепокладання, визначення вмінь, які формуються на кожному занятті й навчальних завдань, що моделюють організаторську педагогічну діяльність.

Таблиця 1

Програма поетапного формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності

Етапи	Навчальні завдання, змістом яких є моделювання організаторської педагогічної діяльності	Зміст підготовчої діяльності майбутніх педагогів
I	Аналіз організаторської педагогічної діяльності. Розв'язування оцінних і інваріатних задач організаторського характеру.	Усвідомлення мети організаторської діяльності. Дії методом спроб і помилок.

II	Мотиваційно-стимулюючи бесіди, ігри, які стимулюють пізнавальний інтерес до майбутньої організаторської педагогічної діяльності та вивчення її основ; навчальні дискусії, розв'язування оцінних, інваріантних педагогічних задач організаторського характеру; рольовий тренінг.	Усвідомлення важливості педагогічних умінь, необхідних для організаторської діяльності. Ознайомлення з теоретичними основами організаторської діяльності, положеннями про педагогічні ситуації, задачі, методи їх розв'язання.
III	Розв'язування типових і евристичних педагогічних задач організаторського характеру; моделювання організаторських педагогічних ситуацій; рольовий тренінг і рольові ігри.	Вироблення почуття природної свободи взаємовідносин і контактності в організаторській діяльності. Формування первинних умінь, необхідних для організаторської діяльності.
IV	Розв'язування творчих педагогічних задач організаторського характеру; ділові ігри; мікровикладання.	Застосування набутих умінь в умовах наближених до реальних педагогічних ситуацій. Формування власно педагогічних умінь, необхідних для організаторської діяльності.

Створена модель формування професійних умінь майбутніх учителів, необхідних для організаторської педагогічної діяльності та здійснена на її основі експериментальна робота доводять, що ефективність процесу підготовки студентів до педагогічної організаторської діяльності залежить від: а) реалізації параметру цілепокладання на кожному етапі формування професійних умінь, особистісного сприйняття кожним студентом поставлених цілей (цільовий компонент); б) рівня позитивної мотивації організаторської діяльності, усвідомлення значущості вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності (мотиваційний компонент), в) рівня розробленості змісту навчального процесу, формування майбутніх педагогів у відповідності до вимог професіограми вчителя-організатора (змістовий компонент), г) чіткості виділення етапів формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності, визначення видів діяльності студентів, форм і методів роботи, за яких це

формування буде ефективним (операційно-процесуальний компонент), д) прогнозування результату процесу формування професійних умінь майбутніх учителів, необхідних для організаторської педагогічної діяльності, оцінки отриманого результату, аналізу його відповідності до бажаного з метою корекції операційно-процесуального, змістовного й цільового компонентів (оцінно-результативний компонент).

Експериментальні дані дозволяють стверджувати, що застосування активних методів навчання з метою реалізації системи навчальних завдань, змістом яких є моделювання технології продуктивної організаторської діяльності являє собою важливий дидактичний засіб, який позитивно впливає на формування професійних умінь майбутніх вчителів.

Дослідно-експериментальним шляхом доведено, що після завершення програми формуючого експерименту значно зменшилася кількість студентів із репродуктивним рівнем сформованості вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності. Якщо в експериментальній групі 57,3% студентів досягли локально – моделюючого рівня, то в контрольній групі ця кількість становить 51,6%. Значно збільшилася кількість студентів, які досягли творчого рівня розвитку цих педагогічних умінь (22,9% в експериментальній групі, порівняно з 14% в контрольній). Кількість студентів репродуктивного рівня скоротилася з 34,4% до 19,8%. Результати порівняльного дослідження свідчать про суттєві переваги показників експериментальних груп перед контрольними.

Таблиця 2

**Рівень сформованості функціональних компонентів умінь,
необхідних для організаторської педагогічної діяльності
(до і після експерименту)**

Функціональні компоненти	Контрольні групи		Експериментальні групи	
	До експер.	Після експер.	До експер.	Після експер.
Аналітичний	0,69	0,79	0,66	0,93
Проективно-цільовий	0,61	0,75	0,63	0,91
Орієнтаційно-пошуковий	0,54	0,74	0,56	0,89

Операційно-процесуальний	0,58	0,73	0,58	0,89
Контрольно-оціночний	0,59	0,76	0,60	0,91

Розроблена технологія формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності сприяє виробленню стійкої мотивації, спрямованої на формування необхідних умінь; оволодінню студентами шляхами продуктивного розв'язування педагогічних організаторських задач; дає змогу залучити студентів до активної організаторської діяльності; орієнтує майбутніх учителів на подальше формування в них педагогічних умінь. Запровадження розробленої технології в навчальний процес дало можливість простежити динаміку формування вмінь, необхідних для організаторської педагогічної діяльності. Зміни, що відбулися в результаті експерименту у співвідношенні рівнів сформованості досліджуваних вмінь дають підстави стверджувати, що формуючий експеримент довів ефективність запропонованої технології (показник оптимальності складає 0,8).

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні сутності процесу моделювання організаторської педагогічної діяльності; обґрунтуванні змісту, форми й методів формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності з позицій особистісно-діяльнісного й технологічного підходів; виявленні особливостей організаторської діяльності вчителів із різним рівнем педагогічної майстерності.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що:

- отримані знання збагачують зміст курсу педагогіки й можуть бути використані в науковій і навчально-виховній роботі у вищому педагогічному навчальному закладі;
- ідеї та матеріали дослідження використані в розробці авторських навчальних посібників і методичних рекомендацій для студентів і викладачів вищих навчальних закладів;
- комплексна методика діагностики й вивчення рівнів формування професійних умінь майбутніх учителів, необхідних для організаторської педагогічної діяльності може бути

використана з метою аналізу цієї діяльності вчителів шкіл і студентів;

- впроваджено технологію формування професійних умінь майбутніх учителів у процесі моделювання організаторської педагогічної діяльності.

Загалом, складність і багатогранність проблеми, теоретична нерозробленість багатьох її аспектів доводять необхідність подальших спеціальних досліджень у цьому напрямку.